

Этот показатель через 12; 24; 36; 48 ч соответственно составлял 4,4; 4,7; 4,9; 5,7. При фагоцитировании же сальмонелл у 1 мес. и 2 мес. мышей эти показатели наоборот понижались и спустя 36-48 ч колебались в пределах от 4,5 до 5,1.

В результате проведенных исследований было установлено, что наиболее низкие показатели фагоцитоза были отмечены у неиммунизированных 1-месячных животных, в 2-месячном возрасте наблюдается постепенное их повышение. Снижение показателей фагоцитоза в 1 мес. возрасте по видимому связано с прекращением поступления с молозивом антител, способствующих фагоцитозу. У иммунизированных животных показатели фагоцитоза в 2 раза выше.

Известно, что функциональная активность макрофагов значительно усиливается в результате формирования поствакцинального иммунитета. В этом аспекте мы изучили процесс взаимодействия между сальмонеллами и перитонеальными макрофагами полученными от мышей различного возраста иммунизированных противосальмонеллезной вакциной и неиммунизированных животных. Характер фагоцитоза отличался от такового у макрофагов, полученных от неиммунизированных мышей. Макрофаги иммунизированных мышей были более активны при инаktivации поглощенных микробов. При определении активности макрофагов через 15 сут. после иммунизации мышей четкой за-

висимости фагоцитарных показателей от возраста не было отмечено. Высокий уровень фагоцитоза в фазе захвата и явления незавершенного фагоцитоза наблюдали при иммунизации животных обеих возрастных групп.

На 15; 30-е сутки после иммунизации в начале процесса фагоцитирования сальмонелл макрофагами от иммунизированных животных фагоцитарные индексы имели существенные различия. В сравнение с контролем они увеличивались почти в 2 раза. Изменялась также и фагоцитарная активность.

Она повышалась по сравнению с контролем на 5-8%. Интенсивность фагоцитоза сальмонелл перитонеальными макрофагами, полученными от иммунизированных 1 мес. животных через 60 сут. после вакцинации, в фазе поглощения также оставалась более высокой по сравнению с таковой макрофагов непривитых мышей этого же возраста.

Таким образом в результате проведенных исследований нами были выявлены особенности взаимодействия сальмонелл с клетками культуры перитонеальных макрофагов. Выявлены различия фагоцитирования сальмонелл в зависимости от возраста и иммунизации. Исследования показали, что иммунизация мышей противосальмонеллезной вакциной активизировало фагоцитоз. При этом отмечалось усиление как захватывающей, так и переваривающей способности макрофагов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Болотников И.А и др. Иммунология. Иммуитет. Иммунологические реакции. Петрозаводск 1987 2. Плященко С.И., Сидоров В.Т. Естественная резистентность организма животных. "Колос" 1979 3. Храбустовский И.Ф. и др. Методические рекомендации по определению естественной резистентности животных в условиях интенсивного их использования - Тр. / УНИИ Э.В. Харьков, 1974 4. Фрейдлин И.С. Система мононуклеарных фагоцитов. М. Медицина. 1984 272 с. 5. Ярилин А.А. Основы иммунологии. М. Медицина, 1999.

BAYTARLIQ XİDMƏTİNİN TƏŞKİLİNİN HÜQUQİ-İNİZİBATİ ƏSASLARI HAQQINDA

Q.H.ƏBDÜLƏLİYEV, baytarlıq elmləri namizədi

Tarixən ancaq heyvanlara qullu sahəsi kimi yaranan baytarlıq cəmiyyətlə yanaşı inkişaf edərək bu gün strateji əhəmiyyətli sahəyə çevrilmişdir. Baytarlıq xidmətinin təsir dairəsindəki məsələlərin həlli cəmiyyətin inkişafına köməkliyin göstərilməsi, vətəndaşların hüquq və azadlığının qorunması nöqteyi-nəzərindən yanaşma tələb edir.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında hər bir vətəndaşın sağlamlığının qorunması (maddə 41) və vətəndaşların sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ (maddə 39) təsbit edilmişdir (1).

Vətəndaşların sağlamlığının qorunması hər bir adamın fiziki və psixi sağlamlığının və uzunmüddətli əmək qabiliyyətinin qorunmasına yönəldilmiş siyasi, iqtisadi, hüquqi, sosial, tibbi, sanitar-gigiyenik və epide-

miyaəleyhi xarakterli tədbirlərin məcmusudur. Vətəndaşlar üçün sağlam ətraf mühitin təmin edilməsi məqsədi ilə Respublikamızda sistemli hüquqi, təşkilati-idarəetmə, texniki, təsərrüfatı, elmi, tərbiyəvi və başqa qoruyucu tədbirlər həyata keçirilir. Bundan başqa zəruri hallarda vətəndaşların təhlükəsizliyini təmin etmək məqsədi ilə fəvqəladə vəziyyətin tətbiq edilməsi müvafiq qanunvericilik aktları ilə tənzimlənir. Bu cür hallardan biri insanların itkisinə, onların sağlamlığına, əmlakına və ətraf mühitə ziyan vuran, əhalinin normal həyat ahənginin pozulmasına gətirib çıxaran, təxirəsalınmayan karantin və məhdudlaşma tədbirləri tələb edən epizootiyalardır. Baytarlıq haqqında Azərbaycan Respublikası

spublikasının Qanununda baytarlığın əsas vəzifələrindən birinin əhalinin heyvan və insanlar üçün ümumi olan xəstəliklərdən qorumaq olması göstərilmişdir (maddə 3) (2).

Baytarlıq, təbii mühafizə, sağlamlığın və ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsini nizamlayan qanunvericilik aktları arasında məntiqi əlaqə vardır. Vətəndaşlar üçün yuxarıda qeyd edilən xidmətlərin kim tərəfindən: - dövlət, yerli özünüidarə orqanları, təşkilatlar və ya özəl sahibkarlar - yerinə yetirilməsinin tənzimlənməsi müasir tərəqqi şəraitində mühüm amillərdən biridir (3).

Ölkəmizdə bazar iqtisadiyyatı prinsipili iqtisadiyyat formalaşdıqca vətəndaşların, o cümlədən baytarlıq mütəxəssislərinin normal yaşaması və konstitusional hüquqlarının qorunması üçün çevik qanunların yaradılması vacibdir. Sahibkarlıq bazar iqtisadiyyatının əsas hərəkətverici qüvvəsidir ki, onun da mərkəzində faydalı əməklə məşğul olan insan durur. Hər kəs qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada öz imkanlarından, qabiliyyətindən və əmlakından sərbəst istifadə edərək təkbəşinə və ya başqaları ilə birlikdə azad sahibkarlıq fəaliyyəti və ya qanunla qadağan edilməmiş digər iqtisadi fəaliyyət növü ilə məşğul ola bilər (AR Konstitusiyası, maddə 59).

Bu gün xidmətlər bazarının tənzimlənməsi milli tənzimləmə hədudlarından kənara çıxır: 15 aprel 1994-ci ildə Ümumdünya ticarət təşkilatının üzvləri Xidmətlərlə Ticarət üzrə Ali Saziş imzalamışlar. Sazişdə ümumdünya iqtisadiyyatının genişlənməsi və inkişafı üçün xidmətlərlə ticarətin artan əhəmiyyəti qeyd edilmişdir.

Uzun müddət ərzində baytarlıq sahəsində xidmətlərin göstərilməsinin vətəndaş-hüquqi cəhətdən öyrənilməsi diqqətdən kənarda qalmışdır. Bu vəziyyəti keçmiş SSRİ dövründə baytarlıq xidmətinə tələbatın tamamilə dövlət tərəfindən ödənilməsi və inzibati-bürokratik üsullarla idarə olunmasının mövcudluğu ilə izah etmək olar. SSRİ dağıldıqdan sonra baytarlıq xidmətlərinin göstərilməsinin hüquqi tənzimlənməsi yeni müstəviyə keçdi və hüquqi tənzimlənmə sistemində bu xidmətin yeri müəyyənləşdirildi. Yaranmış yeni iqtisadi münasibətlər mövcud olan dövlət baytarlıq sistemi müəssisələri ilə yanaşı özəl baytarlıq müəssisələrinin və baytarlıqda sahibkarlıq fəaliyyətinin yaranmasına səbəb oldu.

Hazırkı mülki-hüquqi mühasibətlərin və müasir qanunçuluğun analizi baytarlıq xidmətlərinə xas olan və bir çox digər xidmət sahələri ilə ümimilik təşkil edən bir neçə cəhətin aşkarlanmasına imkan verir. Bu cəhətlərə aiddirlər;

- baytarlıq xidmətinin göstərilməsi maddi xarakter daşıyır. Belə ki, vətəndaşa məxsus heyvan yüksək ixtisaslı baytarlıq xidməti ilə təmin olunduqda maddi itkisinin qarşısı alınır və vətəndaş iqtisadi ziyardan xilas olur;

- baytarlıq xidmətinin göstərilməsi baytarlıq mütəxəssislərinin (baytar həkimlərinin, baytar feldşerlərinin,

baytar laborantların və s.) anamnez toplanması, klinik və laborator diaqnostika, müalicə üsulunun seçilməsi və onun həyata keçirilməsi və s. üzrə fəaliyyət obyektidir;

- Baytarlıq xidmətinin nəticəsi bütün hallarda zəmanətli ola bilməz (obyektiv səbəblərin - elmi üsulların və lazımi dərmanların olmaması, xəstənin orqanizminin fərdi xüsusiyyətləri (allergiya, bu və ya digər dərman maddəsinə qarşı fərdi həssaslıq). Bundan başqa xəstənin müalicəsinin nəticəsi həm də yemləmə və saxlama şəraitindən asılıdır;

- Çox hallarda heyvan xəstəliyinin müalicəsinin nəticəsində maddi dəlil olmur (məs. gizli infeksiyaların, bəzi helmintozların və s. müalicəsi);

- Baytarlıq xidmətinin səviyyəsi icraçının şəxsiyyətindən, peşə hazırlığından, bacarığından və təkmilləşmə səviyyəsindən çox asılıdır;

Həmçinin baytarlıq xidmətinin spesifik əlamətləri vardır. Bunlardan;

- Xidmətin sosial-iqtisadi əhəmiyyəti - Heyvanlar eyni zamanda hərəkət edən mülkiyyətdir və iqtisadi əhəmiyyət kəsb edir.

- Xidmətin beynəlxalq əlaqələrdə mühüm rola malik olması - Bu və ya digər xəstəliyin baş verməsi, bir ərazidən digərinə, bir ölkədən başqasına və s. keçməsi böyük fəlakətə səbəb ola bilər.

Baytarlıq xidmətinin yeni prinsiplər əsasında təşkil edilməsi və bu sahədə islahatların aparılması bir çox ilkin peşə kateqoriyalarını meydana gətirir. Bunlardan;

- İstehlakçı ilə aşkar formada müqavilənin və ya razılaşmanın olması;

- baytarlıq xidmətinin göstərilməsi ilə əlaqədar bəzi hallarda məxfiliyin təmin edilməsi;

- xüsusi məqsəd - heyvanın sağlamlığının bərpası və saxlanılması;

- xüsusi təsir obyektı - heyvan orqanizmi;

- elmin və texnikanın son nailiyyətlərinin tətbiqinin vacibliyi;

- baytarlıq xidmətlərinə nəzarət üçün xüsusi mexanizmin tətbiq edilməsi;

Bu cür xüsusiyyətlər baytarlıq xidmətinin sosial xidmətlərdən, tibbi xidmətlərdən, tətbiq edilməsi üçün baytarlıq bilikləri tələb olunan, ancaq baytarlıq xidməti olmayan başqa xidmətlərdən fərqləndirir. Ona görə də, baytarlıq xidmətləri üçün ayrıca normativ-hüquqi bazanın yaradılması labüddür. Təəssüf ki, baytarlıq xidmətlərinin göstərilməsi institutunun formalaşması hələlik başlanğıc mərhələdədir. Bu mövcud olan normaların dəqiq öyrənilməsini və yeniləşdirilməsini, yeni normaların işlənilməsini tələb edir. Normaların işlənilməsi prosesində baytarlıq xidməti üçün xas olan və onu vətəndaş cəmiyyətində mövcud olan digər xidmət sahələrindən ayıran xüsusiyyətlər nəzərə alınmalıdır.

"Baytarlıq haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun qəbul edilməsi (31 may 2005-ci il, № 922 - IIQ.), Dövlət Baytarlıq Xidmətinin dünya baytarlıq sistemində inteqrasiya etməsi baytarlıqda yeni şəraitə uyğun normativ-hüquqi bazanın formalaşmasına şərait ya-

radır. Qanun baytarlığın mühüm cəhətlərini ümumi şəkildə özündə əks etdirir. Ancaq biz hələ baytarlıq xidmətinin hüquqi əsasını tənzimləyən az miqdarda bəllənmiş normativ sənədlər toplusuna malik və bəzi hallarda isə "Baytarlıq haqqında" Qanunun tələblərinə zidd olan təlimatlara rast gəlirik.

Qeyd etmək lazımdır ki, baytarlıq xidmətinin göstərilməsinin hüquqi tənzimlənməsi bütün hallarda insanların sağlamlığının qorunmasına, məqbul ətraf mühitin təminatına, epizootiyalar və s. sağlamlığa ziyan vuran fəvqəladə halların aradan qaldırılmasına yönəldilən mexanizmlərin nəzərə alınması ilə həyata keçirilməlidir. Fikrimizcə baytarlıq xidmətinə tənzimləyən normativlərin formalaşdırılması və işlənməsi ilə baytarlıq xidmətləri bazarının yaradılmasında və dinamik inkişafında maraqlı olan professional baytarlıq mütəxəssisləri məşğul olmalıdırlar.

Unudulmuş sahələrdən biri də baytarlıq xidmətlərinin həyata keçirilməsində etik normaların işlənməsidir. Baytarlıq ictimaiyyətinin nümayəndələrinin çoxu belə hesab edirlər ki, baytarlıq mütəxəssislərinin pasiyentlərlə və onların sahibləri ilə münasibətləri həm etik, həm də hüquqi normalarla tənzimlənməlidir. Azərbaycanda baytarlıq mütəxəssislərinin etik davranışlarını tənzimləyən vahid hüquqi akt mövcud deyil. Hələlik həm baytarlıq mütəxəssisləri, həm də istehlakçılar tərəfindən gözlənilməsi vacib olan etik norma və qaydalar öz tətbiqini tapmamışdır. İnkişaf etmiş ölkələrdə bu cür normativ sənədlər mövcuddur və geniş tətbiq edilir. Avropa, ABŞ, Kanada, Avstraliya və s. ölkələrdə tətbiq edilən ayrı-ayrı nümunələrdən istifadə etmək bizim üçün də əhəmiyyətli olar. Ancaq bu və ya digər normalardan istifadə edildikdə Azərbaycan xalqının milli xüsusiyyətləri, Respublikada tətbiq edilən qanunvericilik aktları və s. öyrənilməli və nəzərə alınmalıdır. Ona görə də

bu problemlərin elmi-tədqiqat işi səviyyəsində öyrənilməsinə ehtiyac vardır.

Beləliklə bu nəticəyə gəlmək olar ki, baytarlıq xidmətləri müstəqil qanunvericilik aktları ilə tənzimlənməlidir. Baytarlıq xidmətinin hüquqi tənzimlənməsində təkcə baytarlığın təşkili və idarə edilməsi deyil, həmçinin baytarlıq təşkilatları və sahibkar kimi fəaliyyət göstərən baytarlıq mütəxəssisləri ilə pasiyent və onun sahibi arasında, baytarlıq təşkilatları arasında, baytarlıq mütəxəssisləri ilə baytarlıq təşkilatları arasında və s. münasibətlərin qurulması nəzərə alınmalıdır.

NƏTİCƏ

1. Baytarlıq xidmətlərinin nizamlanması üçün müstəqil normativ-hüquqi aktlar işlənilməli və bu vaxt vətəndaşların, baytarlıq mütəxəssislərinin, heyvanların və heyvan sahiblərinin mənafeləri nəzərə alınmalıdır.

2. Respublikamızda tətbiq edilmək üçün baytarlıq mütəxəssislərinin bazar iqtisadiyyatı şəraitinə xas olan etik davranış normaları öyrənilməli və bu normaların tətbiq qaydaları işlənilməlidir. Etik normaların hazırlanılmasında inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsindən istifadə etmək əhəmiyyətli olar.

SUMMARY

1. For regulation of veterinary service should be prepared independent juridical acts, at the same time interests of citizens, veterinarians, animals and their owners must be taken into consideration.

2. For employment of ethical norms of veterinarians' behavior, specific for market economy, it should studied and developed rules of their conduction. Considering experience of developed countries could be of be very useful.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası (1995-ci il noyabrın 12-də ümumxalq səsverməsində (referendumda) qəbul edilmişdir. 2002-ci il avqustun 24-də qəbul edilmiş dəyişikliklərlə) 2. Baytarlıq haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 31 may 2005-ci il, № 922 - IIQ. 3. A. B. Сальников. Ветеринарный менеджмент и организация ветеринарного дела. РФ. г.Нягань, 2006.